

Pritisk v loncu narašča

Vse se izredno hitro spreminja. Vendar nihče ne ve, kam nas to drvenje pelje. V lepšo prihodnost, kot radi slišimo, ali kam drugam?

Če je bilo v preteklosti ljudem dokaj jasno, kaj je treba imeti za napredek in kaj ne, vlada danes o tem velika nejasnost in zmeda. Razloga sta vsaj dva. Ali imamo v nekem primeru opraviti z napredkom, lahko ugotovimo namreč le, če obstajajo jasna in od vseh, ali vsaj od večine človeštva sprejeta vrednostna merila, teh pa danes ni. Poleg tega ne dajemo na tehtnico vseh posledic sprememb, ampak praviloma samo tiste, ki so nam všeč, za večino posledic pa se danes niti ne zmedimo ali zanje ne vemo.

Nekaj je vendarle zanesljivo: ideološki, politični in gospodarski voditelji Zahoda in velikega dela sveta so potegnili iz burnih dogodkov leta 1989 v vzhodnem bloku napačen zaključek. In sicer, da je zlom komunističnih režimov prepričljiv dokaz, da česa boljšega od liberalne države in njenega načina gospodarjenja ne more biti. V resnici je šlo za Pirovo zmago. Zato ni čudno, da se sedaj, ko se je zmagoslavje poleglo, spet krepí spoznanje, da tudi liberalno-kapitalistični družbeni in gospodarski model ni več uporaben. Komunizem se je namreč zrušil bolj zaradi svojih lastnih zmot in slabosti. Njegova najhujša napaka je bila, da je precenil možnost spreminjanja ljudi s pomočjo načrtnega usmerjanja družbe, in podcenil dejstvo, da zlo ni doma le v družbenih strukturah, pač pa tudi v srcu ljudi. Posledica je bil vedno večji moralni razkroj družbe in še posebno njene samozvane "avantgarde", ki se je končal s političnim in gospodarskim polomom. Toda tudi kapitalizem je zgrajen na številnih zmotah, zaradi

česar je njegova praksa razdiralna. Res je spodbudil velik razvoj znanosti in tehnike, povečal proizvodnjo, trgovino in življenjsko raven, vendar postaja bolj in bolj kontraproduktiven, kar pomeni, da več obljublja kot izpolni, več uniči kot ustvari in rešuje probleme, ki jih je sam povzročil, tako, da jih pretvarja v še večje težave ali prelaga na ramena revnih slojev prebivalstva, revnih delov sveta in prihodnjih rodov.

Kapitalizem je prišel do svojih meja in pritisk v loncu narašča. Da je temu res tako, kažejo številni pokazatelji:

Propadanje biosfere

Razvite industrijske države in način življenja in dela v njih so danes glavni krivci za propadanje biosfere našega planeta, torej za ropanje zalog neobnovljivih surovin in virov energije, za ogrevanje ozračja, večanje ozonske luknje, onesnaževanje prsti in talnih ter podtalnih voda, za čezmerno sekanje tropskih gozdov, za uničevanje velikih naravnih biotopov in izumiranje rastlinskih ter živalskih vrst.

Podatki so več kot zastrašujoči:

- Zaradi vedno večjih izpustov toplogrednih plinov, ki nastajajo med drugim pri izogrevanju fosilnih goriv v industriji, prometu in kmetijstvu, se je povprečna temperatura našega planeta v zadnjem stoletju povečala povprečno za 0,5 °C, strokovnjaki pa napovedujejo, da se bo planet do leta 2090 ogrel za nadaljnje 2,5 °C. Če se to zgodi, bodo posledice takšne, kakršnih človeštvo še ni doživelo; med drugim bo prišlo do dviga morske gladine, spremembe podnebnih pasov, zmanjšanje količine vode

- v rekah in jezerih in do drugih klimatskih katastrof.
- Druga ujma, povezana s spremembami v ozračju po krivdi človeka, je večanje ozonske luknje. Meritve kažejo, da se ozonski plašč našega planeta, ki nas ščiti pred nevarnim sevanjem iz vesolja, hitro tanjša, ozonska luknja v visokih plasteh ozračja pa je vedno večja.
 - Zaradi večanja števila prebivalstva, še bolj pa zaradi urbanizacije, naraščanje industrijske proizvodnje, intenzivnega kmetijstva, velike porabe vode v gospodinjstvih in drugega, se hitro zmanjšujejo zaloge pitne vode.
 - Zaradi povečanja svetovne industrijske proizvodnje v zadnjih dveh stoletjih za dvestokrat je pričelo zmanjkovati tudi surovin, svetovna "proizvodnja" vseh vrst odpadkov pa je danes nekaj deset bilijonov ton.
 - Čeprav so gozdovi in plodna prst velikega življenjskega pomena za človeka, ravnamo danes tudi z njimi skrajno neodgovorno. Izračuni kažejo, da bo v primeru, če bo šlo tako naprej kot gre, čez 50 let posekana polovica vseh tropskih gozdov, ki so pljuča našega planeta. Po oceni Organizacije ZN za prehrano in kmetijstvo (FAO), pa je že danes uničenih ali močno prizadetih 15 odstotkov za kmetovanje primernih površin našega planeta, v naslednjih desetletjih pa bo šlo po zlu letno še skoraj 10 milijonov hektarjev plodne zemlje.
 - Hitrost izumiranja živalskih in rastlinskih vrst je danes tisočkrat večja, kot sploh kdajkoli v zadnjih 65 milijonih let.

Odprava človekovega dela

Logika kapitala se prenaša danes tudi na trg delovne sile. Za tistega, ki želi na njem prodajati svoje znanje, svoje umske sposobnosti, svojo telesno moč ali svoje telesne spret-

nosti velja za to isti zakon trga, ki velja tudi za krompir, paradižnike, tehnične izdelke ali strupene zvarke, to je zakon "ponudbe in povpraševanja". Če potemtakem nekdo nima na prodaj nečesa, po čemer je povpraševanje, ali pa je njegova cena prevelika, potem mu ne preostane drugega, kot da se postavi v vedno daljšo vrsto brezposelnih. Skratka – človek se po krivdi železnih zakonov kapitalističnega trga postopoma spreminja v kupljivo blago, katerega ceno določa trg delovne sile. Ker se zdi lastnikom kapitala cena človekovega dela v večini primerov prevelika, smo priča tudi vedno večjemu nadomeščanju ljudi s stroji in bolj učinkoviti organizaciji dela ter izvozu delovnih mest tja, kjer je delovna sila cenejša. Zaradi tega postaja brezposelnost vedno hujši problem.

Podatki so zgovorni: medtem ko je bilo leta 1980 v obeh Nemčijah skupaj brezposelnih 0,9 milijona ljudi, jih je danes več kot štiri milijone, v Franciji se je število brezposelnih v istem obdobju povečalo od 1,4 na 3,5 milijona, v Angliji od 1,5 na tri milijone, na Japonskem od 1,1 na 2,5 milijona – in številke povsod naraščajo. Nič drugače ni v ZDA. Uradno je v državi 8 milijonov brezposelnih, toda k tej številki je treba prišteti še 6 milijonov ljudi, ki so prenehali iskati službo, ker je bil njihov trud dolgo časa zaman, nadalje 4,5 milijona ljudi, ki delajo proti svoji volji s krajšanim delovnim časom in še 8 milijonov ljudi, ki delajo le začasno.

Skupaj je naraslo število brezposelnih ljudi v najbolj razvitih industrijskih državah od 10 odstotkov za delo voljnih in sposobnih ljudi v letu 1980 na 20 odstotkov v letu 2002; odstotek brezposelnih je še mnogo večji v državah v razvoju, ki so sprejele logiko liberalnega tržnega gospodarstva.

Tudi tisti, ki še imajo delo, vedno bolj čutijo njegovo nečlovečnost, zaradi česar strmo pada kakovost dela in s tem veselje in zadovoljstvo delavcev ob delu. Lastniki in uprav-

ljalci kapitala skušajo namreč, podobno kot iz narave, čimveč iztisniti tudi iz delavcev. Podatki za vse večje industrijske države kažejo tudi, da se plače delojemalcev že nekaj časa relativno in absolutno znižujejo. Z drugimi besedami – realne plače, to je inflacije očiščena kupna moč, je danes v večini držav v povprečju nižja kot pred leti. In kaj šele bo, ko bo prišlo v naslednjih letih do nadaljnega upada letnih stopenj gospodarske rasti?

Večanje socialnih razlik

Za kratek čas – in samo v nekaterih državah na zahodu – je prišlo po drugi svetovni vojni do svojske racionalnosti: države so še naprej dopuščale, da so se njihovi državljani znašli v socialni stiski, iz katere so jim nato vsaj za silo pomagale. Seveda ne iz ljubezni in človekoljubnosti. Največji razlog, da je prišlo do nastanka “socialne” države, je bil ideološki in sistemski konflikt z državami “realnega socializma”, ki je zahteval od zahodnih držav, da pokažejo vsaj kolikortoliko človeški obraz. Da je bilo temu res tako, vidimo iz tega, da prihaja v njih po letu 1990 spet do “shujšanja države”, to je do socialnega goloseka. Zato gre tudi znotraj bogatih držav vedno večjemu številu ljudi iz leta v leto slabše. Tako na primer živi v ZDA 32,7 odstotka črnega in 11,3 odstotak belega prebivalstva pod mejo revščine, v državah Evropske unije pa vsaj občasno strada zaradi revščine več kot 5 milijonov ljudi. Če ta golosek ni še hujši, potem zgolj zato, ker se je v zadnjih desetih letih pojavil nov vir bogatenja bogatih – in sicer borzno špekulanstvo. Kako dolgo bo še trajalo, ne ve nihče.

Medtem ko kažeta onesnaževanje okolja in naraščanje brezposelnosti na to, da liberalno tržno gospodarstvo ni uspelo rešiti problemov, povezanih s proizvodnjo, kaže večanje socialnih razlik znotraj industrijskih držav in med njimi ter državami v razvoju, da ni uspelo rešiti niti problemov delitve ustvarjanja.

Posebno zgovorni so podatki o prepadu med bogatimi in revnimi državami. Čeprav trpi danes v najrevnejših delih sveta več kot milijarda ljudi hudo pomanjkanje, je pomoč bogatih držav iz leta v leto manjša. Namesto da bi dale državam v razvoju vsaj 0,7 odstotka svojega letno bruto domačega proizvoda, kot so jim priporočili že pred tridesetimi leti Združeni narodi, jim dajejo danes le drobec tega: ZDA 0,1, Nemčija 0,27, Anglija 0,32 odstotka. Za boljše razumevanje tega, kaj se dogaja, si predstavljajmo, da vsak dan napolnimo v revnih delih sveta 100 Jumbo-Jetsov z dojenčki in malčki ter mirne duše gledamo in dopuščamo, da se vsakih 14 minut zruši eno izmed njih, medtem ko majhna elita na zahodu zapravlja svoj čas s potrošništvom. V svoji knjigi *Tisočletje, zmagovalci in poraženci v prihodnje svetovnem redu* je podal francoski ekonomist Jacques Attai grozljivo podobo svetovnega gospodarstva, ki bo v prihodnje razdelilo ljudi na dvojce. Prvo skupino bodo tvorili “bogati nomadi”, ki si bodo prigrabili vse, kar obstoja na zemlji, drugo skupino pa “revni nomadi”, ki ne bodo imeli ničesar, kar bi lahko imenovali domovina.

Onesnaževanje človeka in kultura

Hitre gospodarske in družbene spremembe v zadnjih dveh stoletjih so bile mogoče samo zato, ker je prišlo do spremembe človeka, socialnih oblik življenja in etičnih norm.

Življenje zahodnega človeka in zahodne družbe je dolgo časa večalo takoimenovani socialni kapital – in živelo od njega. Žal tega, podobno kot naravni kapital, danes moderni človek vedno onesnažuje in razdira. Posledice vidimo na vsakem koraku. Bivanjska praznina, moralni individualizem, zanikanje vseh avtoritet, materializacija življenja, popredmetenje človeka, njegova popolna podrejenost produkcijskemu stroju, izginjanje občestva, naraščanje vseh oblik psiho in sociopatoloških pojavov, kažejo, da nismo na pravi poti.

Krivdo za naraščanje modernega barbars-tva ni mogoče pripisati zgolj in samo posameznikom, pač pa je ta posledica vedno bolj bolne družbe. Človekovo življenje ima namreč svojo posebnost: če ljudje ne skrbijo za svojo osebnostno rast, ampak skušajo, tako kot danes, sebe le izživeti, potem prične njihovo življenje izgubljati smisel, vrednost in mikavnost. Isto velja za zahodno kulturo. Če se bodo pustili ljudje še neprej zamotiti od manj pomembnih in postranskih reči v življenju, dopustili spremeniti svoje življenje v eno samo neskončno zabavno prireditev in bodo še bolj zagnano malikovali snovno ter pletli iz dneva v dan bolj gosto mrežo slepil, napačnih podmen, zgrešenih meril in ciljev, tako da večina med njimi ne loči več med normalnim in nenormalnim, lepim in grdim, dobrim in zlom, moralnim in nemoralnim, zdravim in bolnim, napredkom in nazadovanjem, resnico in lažjo, potem je zaton zahodne kulture zanesljiv. In sicer brez krikov strahu ali bolečine nad tem. Kako naj se brani kultura, v kateri je vse, kar je bilo človeštvu dosedaj sveto in nedotakljivo, izpostavljeno omalovaževanju, zaničevanju in posmehu.

Vedno večja bivanjska praznina, ki jo pušča za seboj sedanja kultura, in katero imajo nekateri za velik dosežek modernega sveta, je tudi sicer nevarna. Prej ali slej jo bodo nekateri napolnili z novimi, življenju sovražnimi utopijami.

Kapitalizem potemtakem ne pozna samo zmagovalcev, ampak tudi poražence. In njegova pravila so taka, da je na koncu daleč več poražencev kot zmagovalcev. Kot ugotavlja nemški družboslovec Robert Kurz, njegova celotna bilanca ni samo negativna, ampak porazna. Po njegovem mnenju namreč ne smemo imeti pred očmi le nekaj zadnjih "tolstih" let, pač pa je treba upoštevati življenje vseh rodov, ki so bili dosedaj deležni kapitalistične

"modernizacije". Prav tako ne smemo šteti le ljudi, ki dobro živijo v visoko razvitih industrijskih deželah, ampak celotno svetovno prebivalstvo. Povsem nedopustno je po njegovem mnenju tudi to, da jemljemo za merilo kosmati domači proizvod oziroma dohodek na človeka v dolarjih; ti pokazatelji namreč nič ne povedo o dejanski kakovosti življenja večine ljudi v državi, niti to, da je potrošništvo le nadomestek za vedno bolj prazno življenje. In končno je potrebno od ustvarjenega dohodka odšteti tudi vedno večje "defenzivne" stroške torej izdatke za blažitev ekološke škode in negativnih socialnih ter zdravstvenih posledic, da o kulturnem obubožanju sploh ne govorimo.

Tudi pred nedavnim opravljena raziskava Fernand Brandel Centra za ekonomijo, Državne univerze v New Yorku, je prišla do naslednjega zaključka: "Dolgoročno pada kakovost življenja povsod po svetu, kjer vlada kapitalistični sistem".

Morda sta oba zaključka in številni drugi, podobni, nekoliko pretirani. Vendar ni daleč od resnice reči:

1. Politika dvajsetega stoletja je bila politika organizirane neodgovornosti in po mnenju Zbigniewa Brzezinskega, svetovalca za nacionalno varnost nekdanjega ameriškega predsednika Jimmyja Carterja, celo "organizirana blaznost", do katere je prišlo v prvi vrsti zaradi pešanja religiozne misli in posledično pomanjkanja moralnih vizij ter ideologij, ki so hotele ustvariti nebesa na zemlji. To je, kot je svojčas rekel nemški pesnik Friedrich Hölderlin, zanesljiva pot v pekel.
2. Človekova moč nad naravo se nepretrgoma večja, vendar z njo ne ravnamo pametno in odgovorno, zaradi česar so posledice za človeka vedno bolj pogubne.
3. Praktična zavest ljudi postaja močnejša, vendar hkrati s tem izginjajo življenja vredne alternative.

4. Osebna in kolektivna pričakovanja rastejo in vedno bolj presegajo vse razumne meje, medtem ko upravičene zahteve večinskega, revnega sveta, ostajajo neizpolnjene.
5. Načina življenja in dela, ki prevladuje danes v visoko razvitih industrijskih državah, ni mogoče razširiti na ves svet, ker bi bile politične, kulturne, socialne in ekološke posledice katastrofalne.
6. Ves razvoj nam uhaja z vajeti, zaradi česar ga vedno težje usmerjamo v pravo smer.
7. Če želimo priti na zeleno vejo, se bomo morali spet okleniti pravih vrednot in meril, ki smo jih v zadnjih dveh stoletjih na Zahodu pričeli metati čez krov, misleč, da so zastarela in jih na poti v prihodnost ne potrebujemo več.

Zmotno je misliti, da je možno probleme liberalnega kapitalizma rešiti zgolj z moralnimi apeli. Čisto nesmiselno je namreč zahtevati pravičnost in enakost, če sta bistvo in gonilna sila sistema nepravičnost in neenakost. Podobno se je tudi nesmiselno razburjati nad ekološko škodo in skušati "ekologizirati" sistem, ki živi od ropanja, onesnaževanja in razdiranja narave. In nenazadnje je tudi otroško naivno računati na tiste, ki imajo korist od tega, da so stvari takšne, kot so. Sistem sam je treba spremeniti. Zato se mora morala politizirati.

Danes je vse postavljeno na glavo. Zato se nam zdi največje neumnosti normalne,

tisto, kar je samoumevno, pa nemogoče. Ker so stvarne rešitve v veliki meri izrinjene iz naše posebne in družbene zavesti, se mnogim zdi, da ni alternativ. In vendar so rešitve daleč bolj preproste, kot misli večina. Potrebno je troje:

- Naravne zaloge, delovna orodja, človekovo znanje in sposobnosti je treba uporabiti tako – in za to –, da bodo imeli vsi ljudje, povsod po svetu zagotovljeno dostojno življenjsko raven, torej da noben človek ne bo trpel lakote in revščine.
- Ustaviti je treba katastrofalno, neodgovorno in nevarno zapravljanje naravnih zalog, denarja, znanja, ustvarjalnega mišljenja in časa za oboroževalno industrijo, proizvodnjo nepotrebnih in naravi škodljivih snovi in izdelkov ter snovanje tehnologij, ki niso po meri človeka ali pomenijo nevarnost za demokracijo.
- Spodbuditi je treba ljudi, da svojega življenja ne bodo zapravljali s slepim potrošništvom in duha ubijajočo masovno kulturo in drugimi stvarmi na zunanjih obodih življenja.

Čisto mogoče je, da se bo današnja visoko organizirana norost tragično končala, ker ne bomo zmogli moči za novo življenje. Toda morebitna lastna nemoč spremeniti potek, še ne opravičuje, da se naredimo neumne in pojemo hvalnice Cesarjevim novim oblačilom. Posebno kristjani bi morali vedeti, koliko bije ura.